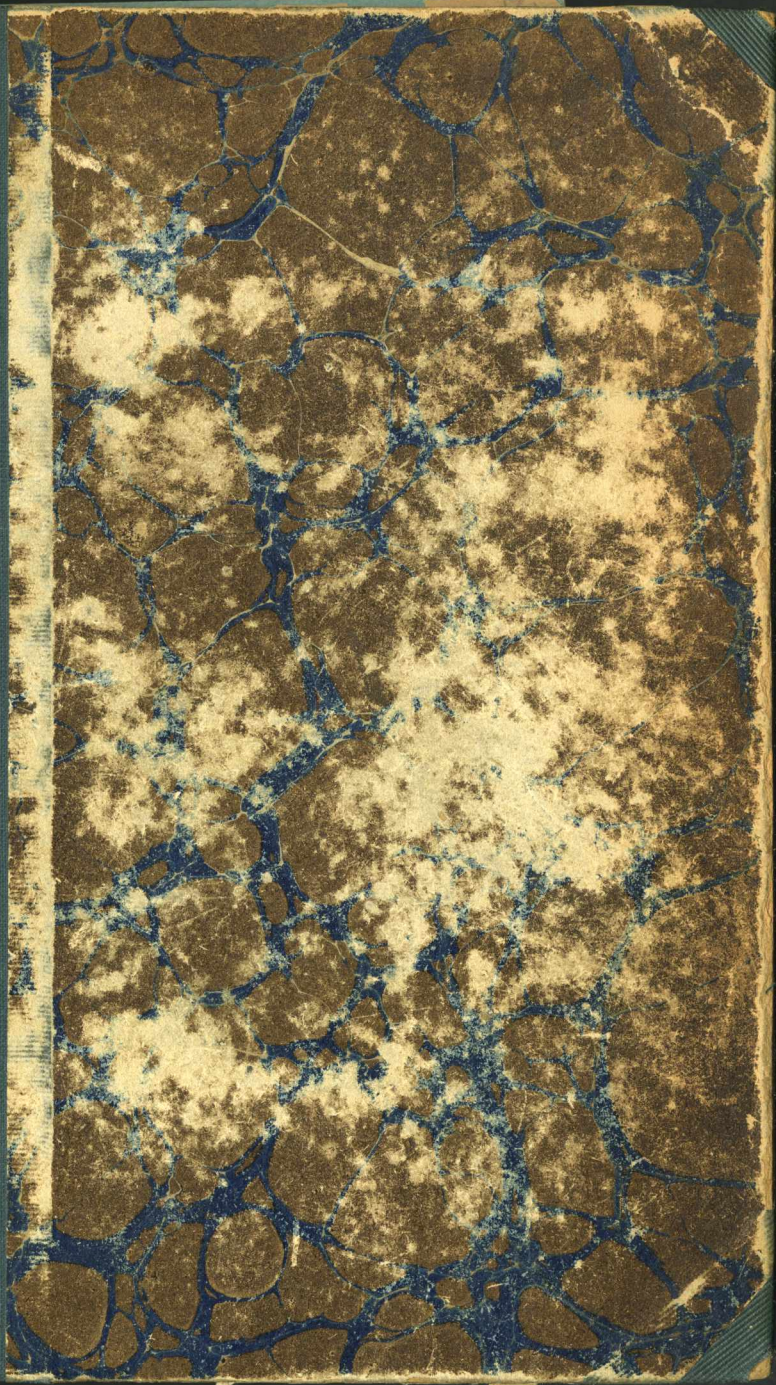

Politikai
röpiratok.

95.

95
738

HOL VAN A

TÁRSADALOM ÜDVE?

FELOLVASTATOTT

a kassai növendékpapság Aranyszáju-Sz.-Jánosról nevezett egyházirodatlmi magyar-iskolájának márczius 6-án tartott

évi-ünnepélyén.

7

Mélyen tisztelt vendégeinek emlékül nyújtja a társulat.

Handwritten signature

KASSA.

WERFER K. AKAD. KÖNYVNYOMDÁJA.

1872.

DE BALLAGI CEZA.

„In cruce salus!“

Szemben napjaink zilált helyzetével, szemben amaz ezer és ezer sebbel, melyből az emberi társadalom vérzik, szemben a jog és morál örök elveinek elhomályosulásával, sokan tették és teszik azon kérdést: hogy vajjon van-e út, mely kivezet bennünket az eszmék óriási zürzavarából, van-e mentő-deszka, mely megóvjja a végelmerüléstől a jelenleg vészes hullámoktól hányatott társadalmat, s van-e révpart, melyen az emberiség kikötve, háborítlanul élvezheti majd a nyugalom hön óhajtott idejét?

Sokan tették és teszik, mondom, e kérdést napjainkban, de nem mindnyájan adják rá ugyanazon feleletet.

Mi, és velünk együtt sokan azt mondják, hogy a társadalom megmentésére csak egy út, egy eszköz van, s ez a vallás, a kereszténység, jelesen a katholicismus, mely ma is ugyanazon szerepet van hivatva betölteni amit betöltött ezelőtt 18-száz évvel, midön isteni Alapítójától a földre hozva, kiragadta az örvényből a végorájához már közel volt emberiséget.

Vannak ellenben mások, s fájdalom, sokkal többen, mint hogy a győzelem velök szemben könnyű volna, kik azt állítják, hogy bajaink orvoslását egyedül és kizárólag a bölcsészettől, még pegig a kinyilatkoztatott vallásról hallani sem akaró bölcsészettől, más szóval a hitetlenségtől várhatjuk. Ez szerintök

azon hatalom, mely hivatva van ujjaszúlni a társadalmat, mely hivatva van az emberiség majdani boldogságát elővarázsolni. Meg kell — mondják e nézet zászlóvivői — meg kell a népeket a vallás bilincseitől, az Istenben való hit nyomásától, meg a lélek halhatatlanságának eszméjétől szabadítani, s a társadalom boldog, a föld paradicsom leend.

Mint látjuk, a két nézet, mely szerint az emberiség üdve biztosítandó volna, homlokegyenest ellenkezik egymással. Egyik oldalon áll a kereszténység, mely hiven rendeltetéséhez, valamint mindig, úgy most is segélyére kíván sietni a vonagló társadalomnak, míg a másikon megveti lábát a hitetlenség, nyiltan hangoztatva, hogy nincs másban üdv, nincs másban gyógyszer, mint egyedül ő benne.

Talán nem lesz időszerűtlen, ha a körülményhez szabott rövideggel megkísértjük tisztába hozni a kérdést, hogy vajjon a kereszténységet s általában minden pozitív vallást ignoráló bölcsészet, másképp hitetlenség, nagy jelszavát: egy uj és a kereszténységénél jobb civilisatiót alkotni, be tudja-e váltani? képes-e az embereket jobbakká tenni, mint eddig voltak, bir-e erővel Isten nélkül valóban boldogítani, szóval képes-e megmenteni a társadalmat?

A hitetlenség — s ezt nincs okunk tagadni — napjainkban hatalommá vált. Egy harczó seregként szervezte magát, mely megtámad minden fennállót, mely rettenthetlenül előnyomul, s tért tér után kerit hatalmába. Zászlaja alá szegődnek a század kiváló elméi, hogy a tudományt, a kor nagy államférfiai, hogy a politikát, s a nép emberei, hogy a társadalmat, magát a népet is részére hódítsák. Ha előbb a

hitetlenség a titok leple alá rejtőzve küzdött a kereszténység ellen s az éj sötétségét vette szolgálá-
tába, ugy most álczáját levetve, nyílt homlokkal jele-
nik meg a világ előtt. Ha előbb a félelem és tar-
tózkodás bizonyos nemével kereste maga számára a
proselytákat, ugy ma e félelmet bátorság váltotta fel.
Igen, a hitetlenség bátor lett. Habozás nélkül lép a
19-ik század elé, s ennek színe előtt lerántja Istent
azon polczeről, melyen őt székelni eddig az emberiség
hitte. Nyíltan előáll a tannal, hogy földünkön az
Isten, országának vége, s hogy most az emberek or-
szágának kell kezdődnie. Leplezetlenül kimondja,
miszerint célja sem több, sem kevesebb, mint egy
új, jobb világot teremteni, egy új, tökéletesebb civi-
lisatiót létesíteni, miért is a réginek, a keresztény-
ség elvein alapuló polgárosodásnak vesznie kell, hogy
romjai felett az övé ülhesse diadalát. Ezen új világ-
nak Istene aztán nem lesz többé azon mennyei Atya,
azon, a felhők felett lakó Isten, kit az emberiség
eddig imádott, hanem lesz a felhők alatt járó ember,
ki földi nagyságában maga-magát fogja csodálni,
maga-magát fogja imádni. „Az ember az igazi
Mégváltó — tanítja Feuerbach, a hitetlen philoso-
phia egyik zászlóvivője — maga az ember a mi
Istenünk, a mi Mégváltónk, a mi birónk.“

De vajjon bízhatik-e az emberiség a hitetlenség
ígéreteiben, mely hogy magát a tömeg által meg-
kedveltesse, a haladást választotta jelszavául, hogy
e vakító külszin alatt mindazokat táborába csalja,
kik az emberiség haladásán őszintén munkálnak s
kik e szomorú napokban a társadalom helyzetének
javulása után sohajtoznak? Elfogadhatja-e minden
utógondolat nélkül azon biztatást, hogy az ő civi-

satiója jobb leend, mint a kereszténységé, hogy az általa teremtett új világ nemcsak új, hanem az eddiginél boldogabb is leend? . . . .

Hogy e kérdésre határozott feleletet adhassunk, meg kell vizsgálnunk azon eredményeket, melyeket a hitetlenség már eddig is szült. Szemlét kell tartanunk azon elemek felett, melyek bárminő civilizációnak alkatrészeit képezik, s néznünk: mivé tette ez alkatrészeket a hitetlenség? Szóval vizsgálat tárgyává kell tennünk mindazt, mit a hitetlenség eddig az erkölcs, tudományok és társadalmi élet mezején teremtett, hogy ebből következtethessünk arra, mit a jövőben teremteni fog.

Mindenki beismeri, hogy a civilizatio minősége első sorban a morál minőségétől függ. A társadalom olyan, amilyen azon erkölcsstan, mely az emberek többségének működését szabályozza, mely ezen működésnek irányt ad. Ez kétségbevonhatlan.

Már most nézzük, milyen azon erkölcsstan, melyet a hitetlenség vall? — Némelyek talán mosolyogni fognak, midőn mi a „hitetlenség erkölcsstanát“ emlegetjük, pedig ez tényleg létezik. A hitetlenségnek van erkölcsstana, sőt jobban mondva, csakis ez van. Ő semmit sem akar tudni az egyes vallások hittételeiről, nála a vallás — az erkölcsstan. Nincs egyéb vallás — mondja a hitetlenség — mint az általános erkölcsstan, azon erkölcsstan, mely minden vallási tételtől független. Mire valók a kérdések Istenről, az ő lényege- és tulajdonságairól, emberről és rendeltetéséről? Legyetek bölcssek és erényesek, — ez elég.

Igy szól a hitetlenség, azon hitetlenség, mely egy személyes, mindenható, a világot végtelen

bölcsésége szerint kormányzó Isten létét tagadja, s ezen legfőbb urban való hitet agyrémnek kereszteli. „Legyetek bölcsék és erényesek!” — kiáltja szünet nélkül füleinkbe, s azt véli, hogy ezzel valami okosat mondott s az emberiségnek erkölctant prédikált.

Mi ugy vagyunk meggyőződve, hogy midőn a hitetlenség egyfelől Isten létét tagadja, másfelől pedig erényt emleget, a legkirivóbb példáját nyújtja a nevetségesnek. Mert kérdezzük e rendszer hiveitől: minő indok alapján parancsolhatják ők, hogy erényesek legyünk? Ha nincs Isten, akkor egy legfőbb törvényhozó sincs. Ha nincs legfőbb törvényhozó, akkor nincs egy általános kötelező-erővel bíró erkölcsi törvény sem, ha pedig nincs ily erkölcsi törvény, honnan az erkölcsi kötelezettség? Az erény mindig bizonyos mértékű önmegtágadással jár s kétségtelen, hogy a ki erkölcsös életet akar folytatni, sokszor meg kell magát tartóztatni oly dolgoktól, melyeket vagy érdeke, vagy természete rá nézve kívánatosaknak tart. Már most ki meri állítani, hogy azon tekintély, melylyel a hitetlenség szóvivői rendelkeznek, elégséges arra nézve, hogy az ember, ha az erkölcsiség törvényét saját érdekével ellenkezőnek tapasztalja, hogy ezen esetben az előbbi után induljon? Ki meri például állítani, hogy pusztán ezen tekintély visszatarthat valakit más vagyonának eltulajdonításától, ha biztos arról, miszerint tette napfényre nem jövend? Ki meri állítani, hogy ezen tekintély rábírja az embert, miszerint szenvedélyei ellen harcoljon s azokat kielégítetlenül hagyja, csupán azért, mert kielégítésök ellenkezik azon törvényekkel, melyeket mások, kik ép oly véges és gyarló lények, mint ő, az ugynevezett „erkölcsiség” törvényeinek monda-

nak? . . . . Nem! Lehetetlen, hogy a hitetlenség erényt hozzon létre! Vegyük el az Istenben való hitet, és az ember, szenvedélyeit illetőleg, az állatok szabadságával birand. Miként ezek, úgy ő sem ismer semmiféle törvényt, mely neki „megáll“-t parancsol. Mint az oktalan állat, úgy ő is megtehet mindent, ő is kielégítheti szenvedélyeit, csak birtokában legyen az erre szükséges eszközöknek. Korunk istentagadói hiába akarják a világot ámitani, midőn erényről, becsületről beszélnek. E szavak ajkaikon nem egyebek óriási hazugságoknál. Rendszerök, a hitetlenség, nem más, mint az embernek a valódi erkölcsiség minden kötelékei alól való felszabadítása, nem más, mint nemünk lealjasítása, s mi csak köszönettel tartozunk Feuerbachnak, hogy elég őszinte volt az álcát levetve bevallani, miszerint felekezetének egyedüli célja: az embert mindattól megfosztani, ami benne szellemi, hogy így a boldogság szerinte egyedüli forrásához, az érzékiséghez vezethesse azt. *)

---

*) Midőn mi azt mondjuk, hogy a hitetlenség zászlóvivői saját személyes tekintélyök alapján parancsolják az erkölcsös életet, ezzel nem akarjuk állítani, mintha az isteni akaratot, mely szerintünk főforrása a morál törvényeinek, semmi egyébbel nem ügyekeznének pótolni. Fentebbi szavaink egyedüli célja: röviden utalni arra, hogy bármivel iparkodják is a hitetlenség az erkölcs terén Istent helyettesíteni, végelemzésben sohasem egyéb az, mint pusztán emberi tekintély, mely pedig szerintünk nem alkalmas arra, hogy valódi erkölcsiséget teremtsen. A hitetlen philosophia vezérférfiai közül például némelyek az emberi észt állítják az Isten helyére. Ez axioma szerint azonban az ember maga-magának valamint törvényhozója, úgy egyszersmind bírója is. Mindenki beláthatja, hogy ott, hol vádló és vádlott

És e rendszer, mely a szenvedélyek kötelékeit felszakgatja, mely az embert a barmok sorába súlyesztí s a gyalázat fertőjébe tasztítja, ezen rendszer, a hitetlenség, azt állítja magáról, hogy ő van hivatva egy jobb civilisatio létesítésére, az emberiség aranykorának elővarázsolására, a társadalom megmentésére. Valóban, ha rágondolunk azon szoros viszonyra, mely a polgárosodás és az erkölcstan között létezik, ha figyelembe vesszük, hogy rendezett társadalom tiszta és egészséges morál nélkül nem képzelhető, ugy a legnagyobb mértékben képtelennek kell nyilatkoztatnunk a hitetlenség vállalatát, midőn az imént futólagosan jellemzett erkölcstannal akarja a világot regenerálni s a társadalmat megmenteni.

De forduljunk a civilisatio másik emeltyüjéhez, a tudományhoz. Mit tett, minő eredményekre jutott e téren a hitetlenség?

Megvalljuk, miszerint a tartózkodás bizonyos nemével szölnk e kérdéshez. A hitetlenség a tudományt saját monopoliumának tekinti, s szánakozóan mosolyog, legtöbbnyire durva szavakkal illeti azokat, kik a tudományról beszélni mernek, anélkül, hogy az ő táborához tartoznának. E téren kitüzi zászla-

---

egy személy, részrehajlatlan ítélet alig képzelhető, miből következik, hogy ez elv nem szülhet erkölcsiséget. Mások ismét azt mondják, hogy az ember cselekedjék mindig egyéni méltóságát szemelőtt tartva. Szerintünk ezen principium sincs hivatva arra, hogy a moralitást szilárd alapokra fektesse. Az emberek fogalmai ugyanis saját egyéni méltóságukról mindig különbözök lesznek, amint különbözök a műveltségi fokok, melyeken állanak. Egyik ember megegyezőnek tartja egyéni méltóságával azt, mit a másik ugyanezzel összeférhetlennek hiszen. Ez tagadhatlan tény, melyből a következtetést lehozni, ugy véljük, nem nehéz.

ját s büszkén kiáltja a századnak: „Én vagyok a tudomány, kivülem nincs valódi tudomány!“ — Ha futó pillantást vetünk napjaink szellemi mozgalmaira, ha bővebb figyelemre méltatjuk az ugynevezett „korszellem“ szolgálatában álló irodalom termékeit, meggyőződhetünk azon boszantó gőgről, mely e termékek minden sorából kirí. Már oda jutottunk, hogy az, ki egy személyes Istenben, lélek halhatatlanságában, jövő életben, kinyilatkoztatott vallásban, szóval a kereszténységben hiszen, hogy az ily ember ki van téve azon eshetőségnek, miszerint a 19-ik század óriásai szóba sem állanak vele, mint olyannal, ki még „előhaladott“ korunkban is holmi özönviz előtti nézetek rabja. Csak amit a hitetlenség tanít, igazság, ami neki ellentmond, hazugság és dőreség. Ha egy tudományos kérdés felmerül, efelett az utolsó döntő szó t neki kell kimondania, s e döntő ítéletnek aztán hajtson fejet minden ember, mert különben el lehet készülvé, hogy a szellemi vakok közé sorozzák.

Daczára ennek, mi nem rettenünk vissza, hanem kitüzött czélunkhoz képest megmutatjuk röviden, miszerint a hitetlenség a tudomány terén eddig nemcsak hogy nem épített, hanem inkább lerombolta azt is, a mi már felépítve volt.

Hogy ez állítás igazságát belássuk, nézzük először a tudományok anyját: a bölcsészetet. Mennyire ment a hitetlenség e téren? Vajjon megfelelt-e határozottan, minden kétséget kizárólag azon nagy kérdésekre, melyek csendes, zajtalan pillanatokban önkénytelenül felmerülnek agyunkban? Adott-e például kielégítő választ arra, hogy ha nem létezik egy személyes Isten, ki mindenható erejével saját bölcsesége szerint hozta létre a mindenséget, hogy ekkor hon-

nan vette eredetét a föld, hogyan jöttek létre a többi megmérhetlen égitestek, ki szegezte a világűr egy pontjára a napot, ki szórta szét az ég boltján a csillagokat s ki szabta ki egyszer mindenkorra pályájokat? Meghatározta-e azon indokot, mely bennünket az erkölcsiség követésére, szenvedélyeink leküzdésére ösztönöz, ha nincs legfőbb bíró, ki megjutalmazza az erényt s megbünteti a gonoszságot? ha életünk nem terjed tovább a sírnál, s ha mindenki csak annyiban mondható boldognak, amennyiben míg élt, érzéki vágyainak eleget tett? Korántsem. Mindezen nagy kérdésekkel szemben a hitetlenség mélyen hallgat. De menjünk tovább. A józan értelem, kézzelfogható jelenségekre támaszkodva, követeli, hogy az embert önarakatu szellemmel bíró lénynek tartsuk. A hitetlenség ezt tagadja s azt állítja, miszerint az ember csak anyagból áll, s hogy azon jelenségek, melyekből mi nála szellemre, lélekre következtetünk, ezen jelenségek nem egyebek, mint az anyag mechanikus működései. A hitetlenség ezt állítja, de könnyen belátható, miszerint ez állítás végtelen sorát szüli az e tekintetben felmerülő nehézségeknek. Ha a hitetlen philosophia nézetét elfogadjuk, akkor mindazon komoly és nagy gondolatok, melyeket a legmélyebb eszű bölcselők és történetbuvárok az emberek működéseiben s e működések kinyomatában, az egyetemes történelemben felismertek; mindazon nagy eszmék, melyek egész nemzedékeket hevitettek és tettekre buzdítottak, melyekért vittak és vértettek, melyek hatása alatt a művészteket ápolták s hatalmas székesegyházakat boltoztak, mindazon csodás törekvések, melyekből az egyház és állam nagy intézményei évezredek óta a legsajátság-

gosabb s a legátgondoltabb módon fejlődtek — mindezek bizonyos kétkezű, kétlábu, szaladgáló gépezetek hiu álmai, üres képzelmenyei, játéka. „E gépezetek végre, mint csontvázak, csörögve egymásra hullanak, vegyparányokra bomlanak, melyek ismét emberi alakokká rovodnak össze, hogy működésök régi, gondolatnélküli keringését ujrakezdjék, mintegy örültek tánczát járva a tébolydában, jövő nélkül, — meg nem oldva a titkokat, melyeket keletkezésünkben s létünkben találunk, erkölcsi alap nélkül, nem bizakodva erkölcsi világrendben, nem remélve igazságos ítéletet azért, aki mi jót vagy rosztat művelt.“ *) Valóban megfoghatlan dolog! A bölcsészét tökéletesitse nemünk, s tökéletesíteni annyit tesz, mint az embert felemelni, tehetségeit fokozni és hatványozni, — a hitetlenség pedig épen megfordítva cselekszik: lealacsonyítja, gépek, legjobb esetben barmok sorába süllyeszti az embert, s ebben nekünk meg kell nyugodnunk, mert hiszen ezt azon „tudomány“ tanítja, mely az elnevezést kizárólag a maga számára követeli s mely ellenmondást nem tűr.

És ez így megy a végtelenig. Mindenütt rom és sehol sem építés, mindenütt sötétség, átláthatlan homály, és sehol világosság. Valóban, ha a dolgot fontolóra vesszük, kénytelenek vagyunk beismerni, hogy sok igaza van Gratry, a hírneves francia akademikusnak, midőn habozás nélkül szemébe mondja korunknak, miszerint „a 18-ik század közepe óta

---

*) Wagner: „Menschenschöpfung und Seelensubstanz“ czimű munkájában.

megszűnt a philosophia létezni Európában.“ *) És e rendszer, a hitetlenség, mely a bölcsészetet, e fenséges tudományt tönkre tette, s mely a legfontosabb kérdések elől kitér, e rendszer azt állítja magáról,

*) „Az elvont bölcsészet — írja többi között — napjainkban abstractabb, tudatlanabb, semmisebb, mint bármikor volt annakelőtte, míg ellenben a *sophistica* képtelenebb és vakmerőbb, mint bármely időben vala. Hegel határozottabban, rendszeresebben állítja a képtelenségeket, mint Gorgias; mi pedig utánczóit illeti, kik minden ellen irnak, hogy mindent bemocskoljanak, ezek művei végkép elfordulva mindattól, mi a tudomány és okosság nevét viseli, kézzelfoghatólag jelölik az értelmi sülyedés legszégysenteljesebb fokát, a tévek bűnös szelleme — és minden logikai becsületesség megvetésének ama nagyságát, melyen túl még nem ment soha ember.“ — Lesznek talán, kik azt fogják mondani, hogy Gratryt a keresztény philosophia iránti előszeretet birta ily — szerintök pessimisticus — nyilatkozatra. Ezek iránti tekintetből idézünk egy ma is élő férfit, ki a hitetlen bölcsészet elsőrangú képviselője s kiról bizonyára fel kell tennünk, hogy ha saját elvbarátait elítéli, ezt nem ok nélkül cselekszi. *Vacherot*, körülbelöl másfél évtized előtt kiadott „*Positiv Metaphisicá*“-jában írja: „Mielőtt munkám világot látott, nem létezett az ok-, állag-, véges- és végtelen-, a tér- és időnek oly definitiója, melyet egy bölcsész elfogadhatott volna.“ Ez másképp annyit jelent, hogy az istennélküli bölcsészet *Vacherot* előtt még az alapfogalmakkal sem volt tisztában. Mindenesetre kemény s ami fő, jogosult vád a jelen és előző század hitetlen philosophjai ellen, azonban szerfelett csalódnék, aki azt vélné, hogy *Vacherot*-nak sikerült tisztába hozni a tisztába hozandókat. Valamint ő lomtárba dobta elődei rendszereit és definitióit, ugy lomtárba dobják mások az övéit, aminek oka különben a dolog természetében fekszik. A hitetlen bölcsészet pályája óriási *circulus vitiosus*, melyből kibontakozni lehetetlen, mely örökös stagnatióra van kárhóztatva, s melyben semmi sem bizonyos, csak az, hogy semmi sem bizonyos.

hogy ő van hivatva egy jobb világot teremteni, egy a kereszténységénél tökéletesebb civilisatiót alkotni, a társadalmat mostani zilált helyzetéből kiragadni. Igazán nevetséges!

Azonban van valami, melyre a hitelenség mint saját művére szeret hivatkozni. Ez a természet-tudomány mai fejlettsége. Ha minden positióból kivertük, végső esetben kevély önteltséggel hivatkozik e tudományra, s ennek mostani fejlettségét magának rójja fel érdemül.

Anélkül, hogy meg akarnók tagadni elismerésünket ott, hol ez jogosan követeltetik, nem habozunk kimondani, miszerint a természettudomány mai eredményeit korántsem tartjuk a hitelenség vívmányainak. Neki e tekintetben csak annyi érdeme van, hogy amit a kereszténység által lelkesített nagy szellemek létrehoztak, azt a maga czéljaira ügyesen kizsákmányolta.

Hogy erről meggyőződünk, elégséges rövid visszapillantást vetnünk a természettudomány történetére. A 16. 17. és 18. század nagy csillagászai: Kopernik, Galilei, Newton, épen nem állottak egy téren a mai hitelenséggel. Hasonlóképen azon halhatatlan emlékű férfiak, kik az utolsó három század alatt Francia- és Olaszországban a természettudományt művelték, kutatásaikban soha sem ignorálták a kereszténységet, sőt inkább beismerték, hogy az említett tudomány csak ennek védszárnyai alatt fejlődhetik biztosan és virágozhatnak fel. Leibnitz, a 17-ik század második felének eme ragyogó tüneménye, a nagy phisikus és matematikus, nemcsak hogy hitetlen nem volt, hanem protestans léteére számtalan alkalommal kitüntette vonzalmát a katholicismus

iránt. S ugyanezen jelenségre akadunk mindazoknál, kik a természetndományok terén nem kontárkodnak, hanem valóban, a szó igazi értelmében tudósok. Hogy csak néhányat említsünk, az újabb orvostan nagy mestere Haller Béla, Linné, a kitünő buvár, a hırneves Liebig, mindnyájan a kereszténységre támaszkodnak, s a dán Oersted, századunk eme tekintélye nyíltan hangoztatja, hogy „a természettudomány igazságai folyton-folyvást találkoznak a vallás igazságaival.“

Azt hiszszük, senki sem fogja tagadni, miszerint a felhozott férfiak mindnyájan elismert kitünőségek, s hogy azon fejlettséget, melyet a természettudomány napjainkban felmutat, a világ nagy részben nekik köszönheti, és ime — ők keresztények!

Nem vonjuk kétségbe, hogy a hitetlenség táborában vannak férfiak, kik tudományos arczkifejezést öltve, mintha a világ összes ismeretei fejökben volnának, büszkén utalnak azon, legtöbb esetben ingatag alapon nyugvó eredményekre, mikre vegytani görebeikkel való időtöltések közben jutottak, s kereken kimondják, miszerint ez eredményekkel szemben a kereszténység tanai meg nem állhatnak. Ám de ki fogja ez embereket összehasonlítani akarni azon lángelmékkal, kik egész életöket a természet kutatásában töltötték, s kik bevallották, hogy a valódi tudomány nem jöhet ellentétbe a kinyilatkoztatással? Ki fogja állítani, hogy a természettudományt nem ezen halhatatlan férfiak, hanem a hitetlenség törpe szellemei emelték azon polczra, melyen azt napjainkban szemléljük? . . . . .

Valamint a hitetlenség képtelen arra, hogy az erkölcsiséget, az egészséges polgárosodás eme legelső

postulatumát erős alapokra fektesse, úgy képtelen arra is, hogy a tudományt tökéletesítse és fokozza. A tudomány természeténél fogva positiv, s mint ilyennek, nincs nagyobb ellensége a hitetlenségnél, melynek életeleme a merev negatio. Ha pedig így áll a dolog, ha a hitetlenség nem bir képességgel a morál és tudomány, az egészséges civilisatio e két faktorának nemesítése, — illetőleg tökéletesítésére, úgy nem bir képességgel az emberiség boldogítására, tehát a társadalom megmentésére sem.

Ha a hitetlenségben volna erő, volna képesség a társadalom megmentésére, akkor ez napjainkban nem mutatna oly szomorú képet. Az Istentől elpártolt bölcsészet már ide stova másfél százada uralkodik, körülbelül ennyi ideje, hogy tanai a közéletben is gyökeret vertek, és mit tapasztalunk?

Az erkölcsiség törvényei, melyek hivatva volnának a földön örök paradicsomot honosítani meg, számüzve vannak. A jog és igazság elvei, melyeknek magasztos rendeltetésök úgy az egyesek, mint az egész társadalom nyugalmát biztosítani, a világ színpadán többé már alig szerepelnek. A rend helyét chaotikus zavar, a moralitásét a corruptio ijesztő foka, a jog és igazságét a jogtalanság és erőszak foglalta el. S mintha ez még nem volna elég, a hitetlenség századunknak szült egy rémet, mely folytonos borzalomban tartja a világot, mely nem enged nyugton aludnunk — értjük a socialismust. Igen! Az ipar és kereskedelem ezen aranykorában, midőn ugyszólván minden elem az embert szolgálja, midőn a gyárak kéményei folytonosan füstölnek, a gépek szünet nélkül zakatolnak, e korban a pauperismus s ennek ikertestvére a socialismus ijesztő

mértékben terjed. Valóban csodálatos! A közéletben szakadatlan sürgés-forgás, és az emberiség egy jelentékeny része nem képes magának a napi kenyeret megszerezni, nem képes éhségét lecsillapítani. Honnan e jelenség?

Ezen aggasztó állapot oka az uralkodó hitetlenség. Ez kiöli a szivekből a szeretet és könyörület érzelmét, oltárt emel a keblekben az önzésnek, mely a föld összes javait, összes kincseit csak maga számára halmozza fel, mely nem ismer irgalmat a szükölködő iránt s mely hidegen nézi embertársai nyomorát; innen van, hogy minél nagyobb haladást tesz a hitetlenség, annál közelebb fenyeget bennünket az általános elszegényedés rémalakja. — A pauperismustól a socialismusig csak egy lépés van, s hogy e lépés már megtörtént, egyedül a hitetlenségnek tulajdonítható. Ez megfosztja az embert a vallás vigasztaló tanaitól, azon eszközöktől, melyek segítségével megküzdhet a szerencsétlenség és nyomor csapásaival. A földet egy óriás műhelylyé változtatja, hova semmi égi fény nem esik, hol az ember semmit sem hall a gépek lármáján kívül, hol semmit nem lát, csak anyagot, semmire sem támaszkodik, egyedül karjai erejére s hol semmit nem szeret, semmit nem imád egyebet a mammonnál. A hitetlenség mindenkitől elveszi az eget, de nem adja érte cserében mindenkinek a földet, — s ez forrása a socialismusnak. A hitetlenség tanítja, hogy mindnyájan egyenlőek vagyunk, hogy egyik ember olyan gép, mint a másik. S daczára e hangzatos egyenlőségi elvnek, az anyagi tőkét néhány kézben összpontosítja, míg az emberek egy roppant tömegét munkaerejével áruvá teszi, mely kénytelen magát mindennap a

vásáron eladni. Az emberiség e nagy része azonban, a munkás-osztály, nem éri be magával az elvvel, hanem életbe is ohajtván azt léptetni, tovább hajtja a hitetlenséget azon pályán, melyen megindult. Legyen! — mondják a gyárak rabszolgái. Mi elfogadjuk az elméletet, de egyszersmind akarjuk, hogy egész kiterjedésében keresztülvitessék. Már pedig az egyenlőség theoriája mindaddig nem leend megvalósítva, míg a birtokok közti aránytalanság meg nem szüntettetik. Mi készséggel aláírjuk a tant, hogy az ember nem egyéb anyagnál, hogy egyikünk olyan gép, mint a másik, — de épen ezért harczot üzenünk a tőkének, miután nem tudjuk belátni: miért legyen egyik gépnek több pénze, mint a másíknak? — A hitetlenség neveti az örökkévalóságot, a vallás nyújtotta vigaszt. Anyagi élvezés — ugymond — az ember egyedüli rendeltetése. Azért magához ragadja a világ minden gazdagságát, hogy eszközöket nyerjen, melyek által az érzéki élvezet annyira fokozza, mennyire csak lehetséges. Emellett azonban tökéletesen helyén valónak találja, hogy az emberiség hasonlithatlanul tulnyomó része csak azért él, hogy a kisebb résznek ez élvezetet biztosítsa. — Erre azt válaszolják a socialisták: „Mi is nevetünk az örökkévalóság, az élet fáradalmáiért való örökjutalom felett; mi is gunyoljuk a papok csalását, mit a hitetlenség iskoláiban, a hitetlenség sajtójából tanultunk. De ha igaz, hogy nincs örökkévalóság, ha igaz, hogy egész rendeltetésünk életünk tartamában feloszlik és kizárólag élvezésekben áll, akkor példátlan bűn az emberek 10 százaléka érdekében az élet ezen egyetlen rendeltetése eléréséből 90 százalékot kizárni. Az élet javaiból valamennyinek egyenlő részt

kell juttatni, megnyerésükre minden embernek egyenlő munka által kell közreműködni. A jelenlegi feltétlen birtok-öröklési jog elvetendő. Azon helyzet, hogy annyi dologtalan ember csak azért, mert elődeitől nagy vagyont örökölt, mindent élvez, míg a munkás az anyagi kényelem- és örömökből kizárva, folytonos küzdés, szünetnélküli fáradság közt éli keresztül napjait, és semmit sem kap abból, amiért az ember tulajdonképpen létezik, — e helyzet elviselhetlen. Előbb le kell dönteni a válaszfalat, melyet az anyagi javak különböző mértéke emel az emberek közé, akkor aztán beszélhetünk egyenlőségről, de addig nem.“

Igy szól a socialismus s korunk eseményei mutatják, hogy szavát be is szándékozik váltani. A szenvedélyes rohamok, melyeket minden erkölcsi és jogi fogalom ellen intéz, nem hagynak bennünket eziránt kételkedni. A hitetlenség felállította az elveket, ez elvek hódításokat tettek, — most aratjuk gyümölcseiket. A zavar pillanatról-pillanatra növekszik, az emberiség szünetnélküli félelem közt éli napjait s remegve néz a jövő elé.

Ime, azon társadalom, melyet a hitetlenség teremtet! Valóban, a gyakorlat foganatosítja azt, mit az elmélet hirdet. „Tagadtátok az erkölcsi eszmék intéző hatalmát, s ezen eszmék el nem ismerése, vagy legalább tiszteletben nem tartása szülte a vállalási közönyt, szülte ennek méltó testvérét, az erkölcsi érzéketlenséget és fásultságot, mely a becsületet pénzzel méri s az igazságot szavazás alá bocsátja. Az anyagi létet hirdettétek egyedülinek, — s tanotok eredménye a szellemi élet és nevelés elhanyagolása, az anyagi élvezek utáni mohóság, a baromi megelégedés, megnyugvás az anyagi kényelemben, mint melyen

tul nincs egyéb kívánnivaló, mely azonban kell, okvetlenül kell, s mivel pénzen megszerezhető, ennek minden másra való tekintet nélküli hajhászása és korlátlan uralma alapját vetette meg.“

Már most kérdezzük: várhatni-e azon rendszertől, mely ilyen polgárosodást hozott létre, várhatni-e ezen rendszertől a társadalom megmentését? — Nem, és százszor nem! E rendszer csak végpusztulásunkat idézheti elő. „Bizonyos — mondja Greguss Ágost — bizonyos, hogy az emberiség valamikor el fog tűnni a föld színéről, és bár ezen eltűnés idejét, valamint közelebbi körülményeit előre nem tudhatni, mindazonáltal arról meg vagyok győződve, hogy biztosabb halál-ok nem képzelhető, mint a hitetlenség. Mihelyst ez egyetemessé lesz, mihelyst az egész nemet megragadja, elpusztulása, talán idő előtt bekövetkező elpusztulása bizonyosnak mondható. Mert mi tartja fenn és össze az emberiséget? Hit, erkölcs, kegyelet, eszmék tisztelete, meggyőződések, egyéni önérték. De éppen ezeket semmisíti meg a hitetlenség; ez bontja fel azon kötelékeket, melyek embert emberhez csatolnak s a társadalom fennállását biztosítják. Ha azok oda lesznek, oda lesz az emberiség is, mely ekkor irtó háborút viselvén saját maga ellen, mint öngyilkos fog a világ szinpadáról letűnni.“ . . . *)

De hát nem lehet ezt megakadályozni? Meg van talán irva, hogy nemünknek maga-magát kell kipusztítania? Nincs gyógyszer, nincs mentő-horgony, mely kiragadja a társadalmat a veszedelem és végmegsemmisülés örvényéből?

---

*) Greguss Ágost akadémiai székfoglalója: „A materialismus hatásai“-ról.

Van. E gyógyszer, e mentő-horgony a kereszténység, a kath. egyház, az ő isteni eredetű tanával, a jog és morál örök elveivel. Ez elvek döntöttek meg 18 századdal ezelőtt az ó-világ fonák intézményeit. Ez elvek vezették azóta az emberiséget, ápolták a társadalmat egész a legujabb időkig, s meggyőződésünk, hogy egyedül ezek menthetik meg azt a jövőben. A hitetlenség, az ugynevezett „korszellem“ zászlóvivői ugyan folytonosan azt követelik az egyháztól, hogy mondjon le ez elvekről, béküljön ki az ő társadalmokkal és fogadja el az ő tanaikat. Ám de ezek nem tudják, mit beszélnek. Nem tudják, hogy az egyháznak hivatása vezérelni a kort, nem pedig ezáltal vezéreltetni. Vajjon nézték-e az idő szellemét az apostolok, kik ezer vézszel daczolva hirdették azon tant, mely az akkori világ botrányköve volt? Vajjon alkalmazkodtak-e a korszellemhez azon számtalan martyrok, kiknek vértől az ujjászült társadalom hajnala piroslott? . . . Nem! Az igazságokat, miket majd kétezer éven át szakadatlanul hirdetett, melyekért fiaí századokon keresztül a vérpad minden iszonyait átszenvedték, s melyek a történelem tanusága szerint egyedül boldogíthatják az emberiséget, ez igazságokat az egyház hitványságokért oda nem dobhatja. Napjainkban ugyan nem ügyelnek ez igazságokra, és a század óriásai kinevetik elveit: de eljő majd, el kell jönnie a kiábrándulás órájának, midőn a megcsalt emberiség kábultságából feleszmélve ismét belátja, hogy nincs másban üdv, nincs másban gyógyszer a társadalom sebeire, mint a catholicismusban. Lehet ugyan, sőt bizonyos is, hogy addig, míg ez idő, míg ez óra bekövetkezik, a társadalomnak sokat kel-

lend kiállani; lehet, hogy azon események, melyek napjainkban borzalommal töltenek el bennünket, hogy ezen események csak előjátékát képezik egy rettenetes katastróphának, mely unokáink sziveiben a vért meg fogja fagyasztani. De ez csak szilárdabbá teszi azon meggyőződésünket, hogy lesz idő, bizonyosan lesz idő, midőn az emberiség egy szívvél-lélelkel fog felkiáltani: . . . . . „In cruce salus!” —

DE BALLAGI GEZA

